

8. Бурдые П. Социология политики / П. Бурдые. – М., 1993. – С. 212.
9. Бурдые П. Начала / П. Бурдые. – М., 1994. – С. 182.
10. Шампань П. Делать мнение. Новая политическая игра / П. Шампань. – М., 1997.
11. Бурдые П. Начала / П. Бурдые. – М., 1994. – С. 204.
12. Социальная психология. – СПб., 1998. – С. 132.
13. Клозе Ф. Массы и манипуляция / Ф. Клозе. – М., 1997. – С. 16.
14. Каландаров К. Х. Управление общественным сознанием. Роль коммуникативных процессов / К. Х. Каландаров. – М. : Гуманитарный центр «Монолит». – 1998. – 80 с.

В статье рассматривается ряд подходов, которые являются основой современной теории манипулирования массовым сознанием. Выделяются основные подходы к определению содержания самого понятия «манипуляция» в контексте современного научного дискурса. Исследуется вопрос определения места манипуляции в политическом процессе. В статье также рассмотрены некоторые условия манипулирования.

The paper discusses a number of approaches, which are the foundation of the modern theory manipulation of mass consciousness. Highlights the main approaches to the definition of the term «manipulation» in the context of modern scientific discourse. The question of determining the place of manipulation in the political process of the. The author also examines some conditions of manipulation.

Стаття надійшла до редколегії 21.11.2012

УДК 323.2:177

Колядко Б. С., НУ «ОЮА»

АКТУАЛІЗАЦІЯ МОРАЛЬНІСНИХ ОСНОВ В ПОЛІТИЦІ

Стаття присвячена одній із актуальних проблем у сучасному політичному житті – дослідженню механізму взаємодії понять «політика» і «мораль». Визначено сутність цих понять, час виникнення та з'ясовано їхні спільні та відмінні риси.

Питання взаємодії політики й моралі є достатньо актуальним у наш час, адже ставши на шлях незалежності Україна прагне побудувати правову, соціальну, демократичну державу, в якій пріоритетними є права і свободи людини, її інтереси. Крім того, прагнучи до тісної

співпраці з європейським співтовариством, Україна на сьогоднішній день ратифікувала велику кількість конвенцій та приєдналася до цього ряду міжнародних договорів із різних сфер суспільного життя, які стали частиною національного законодавства та мають на меті сприяти поліпшенню соціально-економічного та політичного життя українського народу. Але застосування іноземного досвіду на теренах України було б значно ефективнішим, якщо б при здійсненні національної політики наші урядовці керувалися не тільки іноземним досвідом, а й власними здобутками і моральними цінностями, які сформувалися впродовж не одного століття, які мають глибокі історичні корені та ґрунтуються на національних традиціях, сформованих зокрема і під впливом релігійних переконань.

Наше дослідження зумовлено також потребою реанімувати взаємозв'язок політики і моралі, який останнім часом значно послабшав. Адже на сьогоднішній день, при реалізації політичних курсів окремих осіб, груп, режимів спостерігається нехтування моральними приписами заради досягнення власних цілей. Зрештою, у сучасному суспільно-політичному житті надзвичайно актуальною є проблема визначення та дослідження основних чинників соціально-політичної стабільності, котра не в останню чергу залежить від суспільної моралі.

Без з'ясування сутності понять «політика» і «мораль», історії їх становлення та механізму їхньої взаємодії, неможливо здійснювати політику, яка б задовольнила усі верстви населення, чи принаймні її відносно більшості.

Перед тим, як перейти до безпосереднього вивчення окресленої проблеми, доцільно, на наш погляд, з'ясувати історію вивчення питання. Так, серед дослідників, які в той чи інший спосіб цікавилися питаннями політики та моралі, варто відзначити таких: Ю. Агешин, А. Бикбова, Н. Бичкову, В. Ільїна, Р. Лаврова, О. Лукашева, В. Любишева, В. Пазенок, І. Пригожина, С. Рябова, Т. Тимошенко, С. Попова, У. Семенова, Г. Сілванян, В. Сокурєнко, А. Соловйова, В. Чхиквадзе та багатьох інших.

Безумовно, для з'ясування взаємодії політики і моралі, доцільно окреслити зміст цих категорій та час їхньої появи.

Передусім варто зазначити, що на сьогоднішній день не має єдиного усталеного визначення ні категорії «політика», ні категорії «мораль».

Так, мораль (лат. *moralis* – моральний, від *mores* – звичаї) це – система загальних правил поведінки людини (соціальних норм), заснованих на співвідношенні критеріїв добра і зла, порядності й непорядності, людяності й жорстокості [1, 247].

Мораль є специфічним суспільним явищем, що виникає і розвивається на основі відображення в колективному досвіді деяких основних умов і потреб розвитку соціальних груп суспільства та існує як частина культури.

На думку І. Гетьман-П'ятковської, мораллю є категорія, що визначає рівень свідомості, сформованої еволюційно, з урахуванням життєвого досвіду. Це людське уявлення про належне, критерієм якого є добро і зло, чесність, порядність, справедливість, правда, кривда. Це явище за своєю суттю є динамічним, оскільки формується та змінюється в залежності від досягнутого економічного, матеріального, інформаційно-технічного, культурного та духовного рівня суспільства або групи людей чи індивіда [2, 8-9].

Тоді як політика – (грец. *politika* – державні чи суспільні справи) – система цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у сфері внутрішнього і зовнішнього життя [3, 629].

Політикою називають ще систему відносин, які склалися між людьми та їх об'єднаннями з приводу влади, держави, демократії. Саме боротьба за владу, її утримування, участь у державних справах, формування інститутів демократії і забезпечення їх функціонування є сферою політики.

В. Ільїн визначає політику як специфічну практично-духовну форму, зосереджену на балансуванні, регуляції, оптимізації інтересів, яка спричиняє відомі види людської активності і розвивається на власній основі – автономній традиції впливу; коріниться у природі людини як групової істоти, що виключає неполітичні форми спільного проживання; упредметнюється в упорядкуванні (координації і субординації) соціальних взаємодій за допомогою взаємозаліку інтересів. А метою політики є підтримка та забезпечення динамічної рівноваги суб'єктивних інтересів на базі діалогу [4, 20].

Р. Семенова дає своє визначення політики і для неї це – сфера діяльності, пов'язана з відносинами між людьми, соціальними групами, класами, націями, народами і країнами; суть цих відносин – розподіл і здійснення влади [5, 89].

На сьогодні однозначно можна стверджувати, що першість серед обговорюваних тут дефініцій них належить моралі. Адже саме вона виникла разом зі становленням людської цивілізації, як форма суспільної свідомості.

Мораль у первісні часи була основним критерієм поведінки людей, яка сформувалася під впливом громадської думки відповідно до уявлень людей про добро і зло, обов'язок, справедливість, честь і забезпечується через внутрішні переконання та засоби громадського

впливу. Окрім того, на формування моральних цінностей значний вплив мали і релігійні переконання, які домінували у різні періоди розвитку людської цивілізації. Адже, частиною загально моральних норм виступає релігійна мораль, низка вимог якої належить до загальнолюдських цінностей [6, 214-215].

Мораль і політика є категоріями історичними, але саме мораль виникла ще в часи виникнення суспільних відносин, задовго до появи політики. Про появу останньої фактично можна говорити лише в період існування держави та права.

Політика з'являється разом із державою, натомість інші суб'єкти політичної системи (партії, громадські організації, рухи тощо) формувалися з часом та почали впливати на розробку і здійснення політики. Як зазначає О. Скакун, політика може проводитися в різних територіальних межах – як на державному, так і на регіональному (на рівні області, міста, району) рівні тощо.

Виходячи з думки, що «політика є сферою протистояння конкретних групових, корпоративних інтересів, прагнень одних верств підпорядкувати собі інші» [7, 191], політика з'явилася внаслідок недостатності механізмів регулювання цього протистояння, отже, як доповнення моралі [8].

Вперше термін «політика» в науковий обіг увів загальновідомий грецький філософ Аристотель у IV ст. до н. е. і визначав її як мистецтво управління державою. Але це не означає, що до цього часу її не існувало.

Перше уявлення про політику сформулювалося ще в античні часи і розглядалося через призму міфологічних уявлень та релігійних переконань. Політиці, як і іншим явищам тогочасного світу, приписувалося божественне походження. Наприклад, фараон уважався живим богом, який після смерті мав приєднатися до інших богів.

Наступним кроком у процесі осмислення цієї категорії став процес деміфологізації й раціоналізації політико-правових уявлень античного суспільства. Тоді було сформовано припущення про те, що джерела політичності закладені в самому людському естві, обґрунтовано виникнення політики людською природою [7, 192].

У період Середньовіччя політика, держава й церква сприймалися як єдина цілісність, як форми божого владарювання на землі. Догмати церкви стали політичними аксіомами. Головною проблемою цього періоду було співвідношення не тільки права, політики й моралі, а й держави та церкви, що відбивалося у їхньому постійному протистоянні за першість.

Епоха Відродження ознаменувала переосмислення раніше існуючих уявлень. Із цього часу на політику почали «дивитися людськими очима». Так, на думку Н. Макіавелі, держава і політика є цілком земними, людськими справами, сферою здійснення людської волі й активності [7, 194]. У своїх працях «Государь» та «Міркування про першу декаду Тита Лівія» він виклав основні положення щодо політичної науки, за якими політика є «самостійною сферою діяльності, вільною від релігії, відносно автономною від інших галузей життя суспільства». При цьому він зазначав, що політика є особливою сферою людської діяльності, яка має свої закономірності, що мають бути вивчені, а не виведені із Святого письма. Н. Макіавелі проголошував політику вільною від моралі і стверджував, що будь-яка ціль виправдовує засоби.

Починаючи з XVI ст., у європейських країнах відбулися значні зміни в політичних ідеях. Зокрема, в цей період було актуалізовано пошук ідеальних форм держави.

Із XIX ст. політику почали розуміти, як рух суспільних класів, верств, що прагнуть задовольнити свої інтереси у загальній формі, тобто в такий спосіб, коли б їх виконання було обов'язковим для всіх. Замість попередніх пошуків ідеальних форм державного правління та устрою утвердилося сприйняття держави як апарату насильства й примусу, знаряддя панування одних над іншими. У масовій свідомості сформувалося ототожнення політичного впливу з командно-адміністративною, бюрократичною, тотальною регламентацією й утизмом [7, 195-197]. Якщо говорити про співвідношення політики і моралі на цьому етапі суспільного розвитку, то на думку В. Леніна «моралі в політиці не має, а є лише доцільність» [8].

Тривалий час побутувала думка, що політика є сферою протистояння конкретних групових, корпоративних інтересів, прагнень одних верств підпорядкувати собі інші. Разом із тим у всі часи люди вбачали в політичному управлінні важелі узгодження й упорядкування наявних у суспільстві численних інтересів, їхнього певного підпорядкування, чинник збереження структурованої цілісності соціуму [8, 191].

Якщо говорити про загальнодержавну політику, то це – певний стратегічний курс, вироблення якого є прерогативою політичних партій. Тут також варто зауважити, що у формуванні політичних напрямів беруть участь безпосередньо і громадяни, які через голосування на виборах визначають ту когорту осіб з їхньою політичною програмою, що мають здійснювати управління державою та реалізувати проголошені ними напрями діяльності впродовж наступних п'ять років. Саме ці виборні люди визначають політичний курс держави.

Отже, можна зазначити, що у формуванні загальнодержавного та регіонального політичного курсу держави, у формуванні нормативної бази, яка в подальшому стане підґрунтям та механізмом реалізації проголошеної політики, активно бере участь народ, який шляхом виборів визначає коло осіб, що будуть представляти його інтереси, а ті, своєю чергою, є основними формувальниками законодавчої бази та політичного курсу. Окрім того, суспільство є активним створювачем і моральних цінностей, які сформувалися під впливом традицій, звичаїв, культури поведінки під впливом взаємодії різних етносів та народів, які проживають на одній території.

Норми моралі, як і політичні норми є регуляторами суспільних відносин. Але норми моралі – це норми, принципи, правила поведінки, які склалися у суспільстві під впливом громадської думки відповідно до уявлень людей про добро і зло, обов'язок, справедливість, честь і забезпечуються через внутрішнє переконання та засоби громадського впливу. У суспільстві сформувалися моральні вимоги загальнолюдської значущості, які є досягненням цивілізації, зокрема це – турбота про людей похилого віку, надання матеріальної і моральної допомоги хворим і незможним тощо. Проте у суспільстві існують і такі стосунки, що не підлягають моральній оцінці.

Норми моралі здебільшого мають стихійно-усний характер, проте можуть існувати й у письмовій формі. Вони можуть прощати або карати незалежно від державної волі, а іноді й у супереч їй.

Політичні ж норми регулюють не тільки відносини, що склалися між соціальними групами, але й націями, народностями, регулюють їхню участь в організації та здійсненні державної влади, відносини держави з іншими суб'єктами політичної системи суспільства [6, 214]. Крім того, політичними нормами є певні правила боротьби за владу.

Не можна не погодитися з думкою, що політика буде дієвою лише в тому випадку, якщо вона візьме за основу моральні цінності, що склалися в суспільстві. Політика вимірюється за допомогою моральних категорій блага, добра, справедливості, совісті, порядності.

Виникнення і розвиток цих інститутів зумовлені соціальною необхідністю. Мірою ускладнення політичної, економічної, соціальної, етнічної та інших структур, в силу дії тенденцій популяризації інтересів людей «самостійність» політики і моралі, їх «розрізненість» посилюлися, досягаючи в певні критичні для суспільства періоди його еволюції стану гострої конфронтації.

Політика, яка не отримує підтримки з боку суспільної та індивідуальної моралі, приречена на поразку. Безсовісний політик,

який має на меті в своїй діяльності корисливі цілі – фігура, яка швидко залишає арену політичного життя.

Мораль має бути найважливішим критерієм суспільного змісту політики, за допомогою понять добра і зла, справедливого і несправедливого, честі і безчестя громадська думка оцінює політичну діяльність держави, парламенту, місцевих органів влади, партій і рухів, їхніх лідерів і функціонерів. Тісно взаємодіючи, переплітаючись із політичною свідомістю, моральна свідомість суспільства санкціонує, активно підтримує або ж засуджує практичну діяльність, мотиви і результати реалізованого практичного курсу, здійснює своєрідну етичну експертизу конкретних політичних програм, висвітлює особистісні якості політичних діячів, визначає ступінь їхньої моральності, надійності і «придатності».

На думку В. Пазенок, політика може дати позитивні результати лише в тому випадку, коли вона буде здійснюється виключно в союзі з морально-психологічними чинниками – прагнення до свободи, певної солідарності всіх зацікавлених у спільних змінах, толерантності тощо.

З іншого боку, переорієнтація політики на гуманістичні, соціальні, моральні цінності передбачає відповідні зрушення в моральному пізнанні людей, уточнення уявлень про суть моралі, її функції [9, 35-37].

Формування політики багато в чому визначається такими інститутами, як держава, влада, партії, політичні течії і рухи, групи тиску і т. д. Що ж стосується моральних норм, то вони формуються в самій практиці масової поведінки, в процесі взаємного спілкування людей і знаходять відображення безпосередньо в колективних та індивідуальних уявленнях, почуттях і волі [5, 90].

Політика і мораль різняться за своїми носіями. Суб'єктами політики є такі великі соціальні спільноти і утворення, як клас, соціальна група, політична партія, нація, держава. Суб'єктом моралі виступає все співтовариство людей. Такі модифікації моралі, як класова, професійна, релігійна, мораль поколінь і т. д. лише конкретизують універсальність моралі і її загальнообов'язковий характер.

Окрім того, існують істотні відмінності політики і моралі за способом реалізації своїх функцій, у тому числі і комунікативної. Політика «розмовляє» з суспільством переважно мовою владних розпоряджень, законів, які приймаються, референтних вказівок. Політична ідеологія впроваджується в життя за допомогою спеціальних інститутів і організацій. Натомість моральна лексика – є мовою апеляції до совісті, переконання, умовляння. Для моралі характерний позаінституційний спосіб функціонування, вона здійснює

регулюючий вплив через атмосферу етоса, тобто систему панівних цінностей певної соціальної спільноти, створюваного високоморальними людьми (етос вчителя, етос наставника, етос батьків, етос благородної і порядної людини) [9, 38].

Р. Семенова наводить декілька точок зору на співвідношення політики і моралі, основних моделей їхнього зв'язку та взаємодії. Зокрема це – повне ототожнення політики і моралі (ця модель взаємодії була характерна для античного суспільства); визнання часткового збігу політики і моралі; розведення політики і моралі, як абсолютно несумісних сутностей; твердження можливості взаємодії політики і моралі [5, 91].

У підсумку варто зазначити, що політика і мораль є важливими складовими будь-якого громадянського суспільства та виступають ефективними регуляторами взаємовідносин між людьми та інституціями.

На жаль, у сучасному українському суспільстві зустрічаються аморальні прояви у політичному житті, здебільшого влади прагнуть особи, які обходять моральні цінності. Або якщо і трапляються політики, які прагнуть побудувати свій політичний курс на засадах законності, моральності, демократичності, одного їхнього прагнення недостатньо для реалізації поставлених цілей. Часто вони зустрічають супротив із боку інших осіб.

На етапі ще становлення української держави є необхідним підвищити вплив моралі на життя суспільства, а також посилення моралістичних відносин на систему інших суспільних відносин, сприяти їхньому взаємопроникненню і взаємовпливу. Норми моралі мають стати ідейним підґрунтям як загальнодержавної так і регіональної політики. Саме тоді остання може мати позитивні результати. Окрім того, доречним було б запровадити механізм відповідальності на державному рівні щодо порушення хоча б політичних норм.

Безумовно, для забезпечення належної взаємодії політики і моралі потрібно дотримуватися демократичних принципів, прописаних у Конституції України та в інших нормативних-правових і підзаконних актах всім без винятку суб'єктам політичного процесу.

Бібліографічний список

1. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
2. Гетьман-П'ятковська І. А. Право та мораль: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії : автореф. дис. ... канд. юрид.

- наук: 12.00.01 / І. А. Гетьман-П'ятковська; НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2007. – 20 с.
3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998. – Т. 4. – 720 с.
 4. Ильин В. В. О природе политики: политическая философия / В. В. Ильин // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 1995. – № 2. – С. 16-30.
 5. Семенова Р. У. Соотношение политики и морали в русле дискуссионного поля современной политической науки / Р. У. Семенова // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. – 1996. – № 1. – С. 37-47.
 6. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
 7. Рябов С. Політика як соціальне явище / С. Рябов // Політичні читання. – 1994. – № 2. – С. 189-222.
 8. Ланцов С. А. Мораль, право и политика как регуляторы международных отношений: теоретические концепции и внешнеполитическая практика [Електронний ресурс] / С. А. Ланцов // Журнал Политэкс. – 2005. – № 3. – Режим доступу : <http://www.politex.info/content/view/168/30/>
 9. Пазенок В. Політика і мораль: сюжет на злобу дня / В. Пазенок // Політика і час. – 1993. – № 5. – С. 35-41.

Статья посвящена одной из актуальных проблем в современной политической жизни – исследованию механизма взаимодействия понятий «политика» и «мораль». Определена сущность этих понятий, время возникновения и выяснены их общие и отличные черты.

The article deals with one of the urgent problems in contemporary political life – namely, the study of the mechanism of interaction of concepts «politics» and «morality». The essence of these concepts is defined as well as their differences? time of emergence and similarities are clarified. Possibilities of the study of the mechanism of interaction of politics, law and morality in modern Ukrainian political process are outlined.

Стаття надійшла до редколегії 03.12.2012